

บทบาทของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

กุลธิดา ท้วมสุข

จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์

ทิพย์วัลย์ ตูลยะสุข

กันยารัตน์ ดัดพันธ์

เนื่องจากห้องสมุดเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในมหาวิทยาลัย ห้องสมุดจึงจำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปให้สามารถเชื่อมโยงบทบาทของตนเข้าสู่กระบวนการปฏิรูป การเรียนรู้ของสถานศึกษา การบริหารจัดการและการบริการของห้องสมุดต้องสามารถตอบสนอง ความต้องการในการแสวงหาข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง และความต้องการใช้ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์ และสังเคราะห์ของผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนการสอนในสาขาวิชานั้นๆ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่ได้ทำการศึกษาการใช้ห้องสมุดและความต้องการการรับ บริการจากห้องสมุดของอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยที่ใช้วิธีการสอนแบบเน้นกระบวนการเรียนรู้ ของผู้เรียน และศึกษาความเข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุด แนวความคิด ความ ต้องการ และปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการและการบริการห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่ส่งเสริม กระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา ของบรรณารักษ์ ผู้บริหารห้องสมุดและผู้บริหารมหาวิทยาลัย เพื่อ เสนอรูปแบบของห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของนัก ศึกษา เป็นแนวทางสำหรับห้องสมุดมหาวิทยาลัยในการนำไปใช้พัฒนาการบริหารและการบริการ ของห้องสมุดต่อไป

Roles of University Libraries in Enhancing the Students' Learning

Kulthida Tuamsuk

Jutharat Sarawanawong

Tippaval Tulyasuk

Kanyarat Dadphan

Library is the important part of university in enhancing the students' learning. Therefore, it is essential that the university library change its roles to link with the university strategies in students' learning reform. The library management and services must respond to the needs of students in acquiring information from various sources for their uses, in accordance with the university's curriculum. This article is a part of the research project which aimed to study the library's uses and needs for library services of university teaching staff to support their teaching and learning by using student-centered approach. The knowledge and understanding of roles and functions of university library in enhancing the students' learning processes were also studied from librarians, library's administrators, and university's administrators. The results of this research will be synthesized and used for developing a model of university library in enhancing the students' learning which can be used as the guidelines for university library management and services.

บทบาทของห้องสมุดมหาวิทยาลัย

ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

กุลธิดา ท่วมสุข **

จุฑารัตน์ ศราวณะวงศ์ **

ทิพย์วัลย์ ตูลยะสุข **

กันยารัตน์ ดัดพันธ์ **

คำสำคัญ ห้องสมุดมหาวิทยาลัย การส่งเสริมการเรียนรู้ กระบวนการเรียนรู้
Keywords university library, learning enhancement, learning processes

บทนำ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 กำหนดความหมายของการศึกษาไว้ใน มาตรา 4 ว่า การศึกษา หมายถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต สำหรับแนวทางการจัดการศึกษา ได้กำหนดความเชื่อพื้นฐานคือ การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถ เรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาจึงต้อง ส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตนเองตามธรรมชาติและเต็มศักยภาพ (สำนักงานคณะกรรมการ การศึกษาแห่งชาติ, 2542)

หลักการจัดการศึกษาตามแนวทางของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ทำให้สังคมไทยต้องยอมรับกันว่า จำเป็นต้องมีการปฏิรูปการศึกษาทั้งระบบ และหัวใจของการ ปฏิรูปการศึกษาคือการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยให้ผู้เรียนได้ฝึกกระบวนการเรียนรู้จนครบวงจรของ การเรียนรู้ ได้แก่ 1) ผู้เรียนได้รับข้อมูลความรู้ด้วยการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของครูผู้สอน 2) ผู้เรียน ได้คิดวิเคราะห์จากข้อมูลความรู้ที่รับได้ 3) ผู้เรียนได้คิดสังเคราะห์ และคิดเชื่อมโยงข้อมูลความรู้ที่รับ นั้นจนสามารถสรุปเป็นความคิดรวบยอดได้ด้วยตนเอง และ 4) ผู้เรียนได้นำความรู้ที่สรุปได้ไปใช้ ฝึกทักษะและพัฒนาความสามารถในสภาพที่เป็นจริง (ชูศรี ดันพงศ์, 2544)

* งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ 2546

** ผู้วิจัยเป็นอาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

จะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้มีเป้าหมายสำคัญคือ มุ่งให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์และสังเคราะห์ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น การสอนโดยการทำครูเป็นผู้ให้และผู้เรียนเป็นผู้รับตามแบบเดิมนั้นย่อมไม่สามารถพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ ผู้เรียนจำเป็นต้องได้รับการฝึกฝนให้สามารถเสาะแสวงหาข้อมูล จำแนกประเภทของข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือของข้อมูล และใช้ข้อมูลในการแก้ปัญหาและตัดสินใจได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม ลักษณะสำคัญของผู้เรียนที่จะช่วยให้กระบวนการเรียนรู้ประสบผลสำเร็จคือ การเป็นผู้มีความกระตือรือร้นสนใจเรียนรู้จากแหล่งต่างๆ รักการอ่าน สามารถใช้ห้องสมุด แหล่งความรู้และสื่อต่างๆ ทั้งในและนอกสถานศึกษา

การเรียนรู้ เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงอันเกี่ยวข้องกับการสร้างนิสัย ความรู้และเจตคติต่างๆ ซึ่งจะทำให้บุคคลสามารถปรับปรุงตนเองตามความปรารถนา และปรับปรุงตนเองให้เข้ากับสังคมได้ (พรสุวรรณ จารุพันธ์, 2539) การเรียนการสอนในระดับอุดมศึกษาในปัจจุบัน เน้นให้มีการสอนแบบศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองมากขึ้น เพราะมุ่งหวังที่จะให้ผู้เรียนได้รู้จักค้นคว้าเพิ่มเติมด้วยตนเองต่อไป เพื่อสนองความต้องการ ความสนใจและความถนัดของผู้เรียนรายบุคคล หน้าที่ของอาจารย์ผู้สอนคือ การส่งเสริมให้ผู้เรียนมีอิสระในการตัดสินใจใช้สติปัญญาของตนอย่างเต็มที่ ผู้สอนเป็นผู้จัดประสบการณ์ต่างๆ ให้ผู้เรียนมีโอกาสเลือกตัดสินใจในการทำกิจกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผู้สอนควรเน้นและฝึกฝนให้นักศึกษาได้เรียนรู้วิธีการเรียนด้วยตนเอง ตั้งแต่ระยะแรกของการเข้ามาศึกษาในสถาบัน แนะนำ ซึ่งแนะวิธีการเรียน การค้นคว้าแหล่งข้อมูลความรู้ และการทำรายงานต่างๆ ทำให้นักศึกษาสามารถวางแผนการเรียนรู้ของตนได้อย่างเหมาะสม ซึ่งผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดีที่สุดเมื่อต้องการจะเรียน ความสามารถทางสมองของแต่ละบุคคลอาจไม่เท่ากัน แต่สามารถที่จะเรียนรู้ได้หากเขามีระยะเวลามากขึ้น การเรียนรู้ด้วยตนเองโดยผู้สอนให้เวลาที่เหมาะสมจะมีคุณค่ายิ่ง

การจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดพฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเอง อาจารย์ต้องเปลี่ยนพฤติกรรมการสอนจากการเป็นผู้ป้อนความรู้ฝ่ายเดียว มาเป็นผู้สนับสนุนการเรียนรู้ของนักศึกษา โดยใช้คำถามกระตุ้นการคิดค้นคว้า เพื่อจูงใจให้นักศึกษาอยากตอบ อยากเรียน คำถามเป็นเครื่องมือที่สำคัญในกระบวนการเรียนการสอน เพื่อนำทางไปสู่ความคิดของผู้เรียน นอกจากการใช้คำถามเป็นเครื่องมือในกระบวนการเรียนการสอนแล้ว การแนะนำแหล่งข้อมูลและการใช้แหล่งข้อมูล เพื่อการศึกษาค้นคว้าก็เป็นสิ่งสำคัญเช่นกัน เพราะห้องสมุดเป็นปัจจัยที่สำคัญในการเรียนรู้ด้วยตนเอง ห้องสมุดควรมีการจัดการให้สอดคล้องกับแนวคิดใหม่ จำนวนและคุณภาพของหนังสือ วารสาร เทป วีดิทัศน์ ตลอดจนอุปกรณ์ช่วยในการค้นคว้า เช่น คอมพิวเตอร์ การติดต่อกับห้องสมุดอื่น โสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ เหล่านี้จะช่วยในการเสริมให้นักศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง การมีห้องสมุดที่สมบูรณ์ จะช่วยให้ประสิทธิภาพการเรียนการสอนดีขึ้น อาจารย์จึงเป็นผู้มีความสำคัญในการที่จะชี้แนะแหล่งทรัพยากรสารสนเทศ ทั้งที่มีอยู่ภายในสถาบันและนอกสถาบัน

จากการศึกษาวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดมหาวิทยาลัยต่อการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษามหาวิทยาลัย พบว่ามีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

1. รูปแบบการเรียนรู้ด้วยตนเองที่นำเสนอโดย สุรกุล เจนอบรม (2532) ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดมี 2 ประการคือ ประการแรกผู้เรียนต้องมีการสร้างห้องสมุดของตนเอง โดยการรวบรวมรายชื่อ ข้อมูล แหล่งความรู้ต่างๆ ที่คิดว่าเป็นประโยชน์ตรงกับความสนใจเพื่อใช้ในการศึกษาค้นคว้าต่อไป ส่วนประการที่สองคือผู้เรียนยังต้องหาแหล่งความรู้ในชุมชน เช่น ผู้รู้ ผู้ชำนาญในอาชีพต่างๆ ห้องสมุด สมาคม สถานที่ราชการ และอื่นๆ ซึ่งแหล่งความรู้เหล่านี้จะเป็นแหล่งสำคัญในการค้นคว้า

2. บรรณารักษ์เป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับการส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยเฉพาะการเน้นการทำหน้าที่ในการส่งผ่านสารสนเทศที่เป็นเนื้อหาความรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้ใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Brophy, 1998)

3. กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ มุ่งเน้นให้ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความพร้อมของแต่ละคน เป็นปัจจัยพื้นฐานที่ส่งผลกระทบต่อห้องสมุดทุกประเภท ที่ต้องปรับเปลี่ยนบทบาทหน้าที่ในการบริการสารสนเทศ โดยเฉพาะทักษะของบรรณารักษ์หรือนักสารสนเทศที่ถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญลำดับแรกคือมุ่งเน้นที่คุณสมบัติในการจัดการสารสนเทศ (handling information)

4. การเรียนรู้ผ่านเครือข่ายจะเข้ามาบทบาทในการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน ดังนั้นบรรณารักษ์จะต้องปรับบทบาทในการจัดการสารสนเทศซึ่งเป็นแหล่งความรู้ในเนื้อหาวิชาต่างๆ รวมถึงเอกสาร ตำราของอาจารย์ผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงได้ทางออนไลน์ หรือผ่านทางเว็บไซต์ของห้องสมุด โดยเฉพาะความจำเป็นในการพัฒนาเครือข่ายสารสนเทศอิเล็กทรอนิกส์ (Electronic information network) เพื่ออำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษา (Wooliscroft, 1997)

5. พฤติกรรมการเรียนรู้ด้วยตนเองจะส่งผลให้นักศึกษามีความต้องการสารสนเทศเพิ่มมากขึ้น และเป็นการส่งเสริมให้นักศึกษามีนิสัยรักการค้นคว้า ซึ่งส่งผลให้สารสนเทศที่ห้องสมุดจัดหาให้บริการภายในไม่เพียงพอต่อความต้องการ ดังนั้นหน้าที่ของบรรณารักษ์คือการคำนึงถึงการให้บริการสารสนเทศจากแหล่งภายนอกอย่างกว้างขวาง อาจเป็นความร่วมมือกับห้องสมุดมหาวิทยาลัยแห่งอื่น โดยการให้บริการยืมระหว่างห้องสมุด (Goodall & Brophy, 1997) นอกจากนี้การจัดบริการสารสนเทศภายในห้องสมุดก็ยังคงมีความสำคัญ โดยบรรณารักษ์ต้องพัฒนาบริการที่จัดอยู่เดิม ให้ตอบสนองการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษาให้มากที่สุด เช่น การขยายบริการยืม-คืนเพิ่มระยะเวลาการยืมและจำนวนทรัพยากรสารสนเทศที่ให้ยืมออก การปรับปรุงบริการถ่ายเอกสาร การจัดหาสารสนเทศเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน การขยายวันและเวลาให้บริการของห้องสมุด เช่นการเปิดตลอด 24 ชั่วโมง โดยมีบุคลากรวิชาชีพผลิตเปลี่ยนกันมาให้บริการแก่นักศึกษา

6. ทักษะสำคัญในการเรียนรู้ด้วยตนเองมีหลายประการ ประการหนึ่งคือทักษะในการเข้าถึงสารสนเทศ (Information access) เป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ด้วยตนเอง ดังนั้น บรรณารักษ์หรือผู้บริหารห้องสมุด ควรเน้นความสำคัญในการส่งเสริมและสนับสนุนการสอนให้นักศึกษาในมหาวิทยาลัยมีทักษะดังกล่าว เพื่อให้สามารถเข้าถึงสารสนเทศที่ต้องการด้วยตนเอง เช่น การฝึกอบรมทักษะการสืบค้นสารสนเทศแก่นักศึกษา

7. ในส่วนของนโยบายของประเทศที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมการเรียนรู้ของนักศึกษาในมหาวิทยาลัยนั้น รัฐบาลควรให้การสนับสนุนงบประมาณที่เพียงพอในการจัดและให้บริการสารสนเทศที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาวิชาของการเรียนในมหาวิทยาลัย เช่น การจัดหาฐานข้อมูลออนไลน์ เพื่อเป็นแหล่งในการเรียนรู้ด้วยตนเองของนักศึกษา โดยไม่มีการคิดค่าบริการ (service charge) กับนักศึกษา

กล่าวโดยสรุป บทบาทของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในการสนับสนุนการเรียนการสอน อาจแบ่งออกเป็น 5 ด้านดังนี้

1. บทบาทในการเป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ สำหรับบทบาทหน้าที่ของห้องสมุดในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษานั้น จากในปัจจุบันที่มี หน้าที่หลักในการจัดหา จัดเก็บ จัดสรร บริการและสอนวิธีการใช้ทรัพยากรต่างๆ ภายในห้องสมุดหรือแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้และส่งเสริมการเรียนรู้ที่มีอยู่ในสถาบันการศึกษา ให้แก่บุคลากร คณาจารย์ และนิสิตนักศึกษา จะมุ่งไปสู่การจัดหาและบริการทรัพยากรทางการศึกษาที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น เข้าไปมีบทบาทเกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนในหลักสูตรมากขึ้น รวมทั้งขยายบทบาทนี้ไปสู่บุคคลภายนอก และมีการสร้างความร่วมมือระหว่างห้องสมุดหรือแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ด้วยกัน ซึ่งข้อกำหนดในมาตราต่างๆ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ก็มีส่วนในการผลักดันให้ห้องสมุดหรือแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้จะต้องขยายกรอบของทรัพยากรที่ให้บริการ ดังนี้

1) ทรัพยากรสารสนเทศมีลักษณะบูรณาการกับหลักสูตรมากกว่าเดิม โดยบรรณารักษ์ต้องทำงานประสานกับอาจารย์ผู้สอน และเข้าไปมีส่วนร่วมในการออกแบบการเรียนการสอนมากขึ้น

2) ทรัพยากรที่เหมาะสมกับลักษณะผู้เรียนที่มีความแตกต่างกัน เช่น ความแตกต่างในด้านรูปแบบการเรียนรู้ของผู้เรียน ความถนัดในการใช้ทรัพยากรสารสนเทศประเภทต่างๆ หรือลักษณะข้อจำกัดทางกายภาพของผู้เรียนที่ส่งผลต่อการเลือกใช้ทรัพยากรสารสนเทศ ดังนั้น ห้องสมุดจำเป็นต้องจัดหาทรัพยากรสารสนเทศที่มีความหลากหลาย และเหมาะสมกับกับบุคคลประเภทต่างๆ เหล่านี้

3) ทรัพยากรสารสนเทศที่อยู่นอกเหนือจากหลักสูตรการเรียนการสอน เช่น ทรัพยากรสารสนเทศที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม การประกอบอาชีพ หรือสภาพการณ์ในสังคม เป็นต้น ถึงแม้จะไม่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน แต่เนื้อหาของทรัพยากร

สารสนเทศช่วยสร้างความสมดุล ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถและความรับผิดชอบต่อสังคม ตลอดจนกลุ่มเอกลาให้ผู้เรียนในสถาบัน เป็นผู้ที่ยึดพร้อมทั้งความรู้และความดี

นอกจากห้องสมุดจะทำหน้าที่ในการเป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ของสถาบันแล้ว ห้องสมุดยังมีบทบาทในฐานะที่เป็นตัวกลางในการเข้าถึงสารสนเทศต่างๆ ทั้งที่มีอยู่ภายในห้องสมุด และไม่มีให้บริการในห้องสมุด โดยการจัดหาและให้บริการในอินเทอร์เน็ต เช่น การสร้างเว็บท่า (Web portal) ของสาขาวิชาต่างๆ ที่เปิดสอนภายในสถาบัน เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเชื่อมโยงเข้าไปศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมได้ ซึ่งเป็นอีกทางเลือกหนึ่งที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้

2. บทบาทในการเชื่อมโยงการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ห้องสมุดต้องทำหน้าที่เชื่อมโยงการเรียนรู้ของผู้เรียนในระบบการศึกษาทั้งสามระบบ เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยห้องสมุดต้องทำงานร่วมกันกับทั้งผู้บริหารสถาบันและคณาจารย์เพื่อประสานงานให้การส่งเสริมให้นักศึกษาได้เข้ามาใช้ห้องสมุด โดยอาจารย์สามารถมอบหมายงานให้นักศึกษามาทำการสืบค้นข้อมูลจากห้องสมุด และบรรณารักษ์ต้องจัดเตรียมข้อมูลเพื่อพร้อมสำหรับการให้บริการแก่นักศึกษาได้ นอกจากนี้ อาจจัดให้มีการให้บริการจำพวกวิทยุการศึกษา โทรทัศน์ การศึกษา โดยมุ่งเน้นประเด็นที่กำลังอยู่ในความสนใจของนักเรียนนักศึกษา หรือสามารถตอบสนองความต้องการในการเรียนได้

นอกจากการส่งเสริมการศึกษาในระบบแล้ว ห้องสมุดควรจัดบริการเพื่อปลูกฝังการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยเน้นการเป็นศูนย์การเรียนรู้ (Learning center) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ผู้เรียนรู้จักการเรียนรู้ด้วยตนเองและรักการอ่านเพิ่มขึ้น ซึ่งสามารถกระทำได้หลายวิธี เช่น การจัดบรรยากาศในห้องสมุดให้น่าสนใจเพื่อดึงดูดผู้ใช้ หรืออาจจัดกิจกรรมร่วมกับหน่วยงานอื่นภายในสถาบัน ซึ่งนอกจากจะเป็นการสร้างบรรยากาศความเป็นวิชาการและควมมีชีวิตชีวาของห้องสมุดแล้วยังเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์อันดี และการทำงานร่วมกันเป็นทีมภายในสถาบันให้มากขึ้นด้วย นอกจากนี้ ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา สามารถส่งเสริมการเรียนรู้สำหรับผู้ใหญ่ได้ เช่น การจัดศูนย์การเรียนรู้ในหัวข้อต่างๆ ที่มีคนสนใจโดยอาศัยทรัพยากรหรือสื่อการเรียนรู้ที่มีอยู่ในห้องสมุดเป็นเครื่องมือในการสร้างการเรียนรู้

3. บทบาทในฐานะเป็นแหล่งให้คำปรึกษาเกี่ยวกับแหล่งความรู้และสื่อการเรียนการสอน เนื่องจากในปัจจุบันในสถาบันอุดมศึกษาได้มีการนำเทคนิคการสอนใหม่ๆ ที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง เช่น การเรียนแบบร่วมมือ (collaborative learning) การเรียนแบบการใช้ปัญหาเป็นฐาน (problem-Based learning) การสอนแบบโครงการ (Project-Based learning) เป็นต้น ดังนั้น ห้องสมุดในฐานะที่เป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ที่สำคัญของสถาบัน จึงมีบทบาทในการให้คำปรึกษาในการเลือกใช้ หรือการสืบค้นทรัพยากรสารสนเทศต่างๆ ที่เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน นอกจากนี้ห้องสมุดจะมีบทบาทต่อการให้คำปรึกษาในการเรียนรู้ของผู้เรียนแล้ว ห้องสมุดยังทำหน้าที่ในการให้คำแนะนำอาจารย์ผู้สอนในการเลือกใช้สื่อการเรียนการสอนต่างๆ ที่มีให้บริการ

ในห้องสมุดให้เหมาะสมกับรูปแบบการเรียนการสอนที่อาจารย์ต้องการ ตลอดจนทำหน้าที่ในการผลิตหรือจัดเตรียมสื่อการเรียนการสอนให้ตามที่อาจารย์ต้องการอีกด้วย

4. บทบาทในการเป็นสื่อกลางระหว่างอาจารย์และนักศึกษา เนื่องจากในปัจจุบันสถาบันอุดมศึกษาได้มีการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศมาช่วยในการจัดการเรียนการสอนมากขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความต้องการในการเรียนรู้ที่ไม่มีข้อจำกัดในด้านเวลาหรือสถานที่ ดังนั้น นอกจากจะมีการเรียนการสอนในห้องเรียน ก็จะมีเริ่มมีการเรียนการสอนในระบบออนไลน์ซึ่งเริ่มเป็นที่นิยมมากขึ้นเรื่อยๆ ดังนั้น ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษาควรมีบทบาทในการเข้ามามีส่วนร่วมในหลักสูตรการเรียนการสอนแบบออนไลน์ โดยห้องสมุดต้องประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องของสถาบันในการติดตั้งเชื่อมต่ออุปกรณ์อำนวยความสะดวกไว้ภายในห้องสมุด มีการเชื่อมโยงเครือข่ายภายในสถาบัน เพื่อให้บริการแก่นักศึกษาที่ลงทะเบียนเรียนออนไลน์ได้

5. บทบาทในการเป็นแหล่งสนับสนุนการเรียนการสอนของสถาบัน ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต้องทำหน้าที่ในการสนับสนุนการพัฒนาวิชาการและการเรียนการสอนของสถาบัน ซึ่งเฮอริ & มอร์แกน (อ้างถึงใน ธนาทิพ จัตราภูติ, 2544) กล่าวว่า ห้องสมุดอาจให้การสนับสนุนได้ 3 ทาง ได้แก่

1) การสนับสนุนด้านการจัดการ อาจอยู่ในรูปของการส่งเจ้าหน้าที่ไปอบรมเพิ่มศักยภาพและพัฒนาทักษะให้ทันสมัย เพื่อกลับมาบริหารจัดการห้องสมุดได้อย่างเต็มประสิทธิภาพ และทำให้ผู้บริการใช้ประโยชน์จากห้องสมุดได้เต็มที่

2) การสนับสนุนทางด้านเทคนิค เช่น จัดระบบฐานข้อมูล ระบบคอมพิวเตอร์ การเชื่อมโยงเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อช่วยให้การค้นคว้าหาข้อมูลของผู้ใช้บริการมีความสะดวกและรวดเร็วขึ้น

3) การสนับสนุนหรือให้บริการแก่ผู้ใช้บริการทุกคนอย่างเท่าเทียม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ใช้บริการได้เสนอความคิดเห็น ประสพการณ์ และรูปแบบการให้บริการที่เหมาะสมกับห้องสมุด เพื่อให้การเรียนรู้อันในห้องสมุดมีพัฒนาการและความก้าวหน้าที่ชัดเจน

เนื่องจากห้องสมุดเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ห้องสมุดจึงจำเป็นต้องได้รับการปฏิรูปให้สามารถเชื่อมโยงบทบาทของตนเข้าสู่กระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ของสถานศึกษาเช่นเดียวกัน ผู้ใช้บริการห้องสมุดจะต้องเป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ โดยนับเดียวกันกับ “ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง” การบริหารจัดการและการบริการของห้องสมุดต้องสามารถตอบสนองต่อความต้องการในการแสวงหาข้อมูลจากหลายๆ แหล่ง และความต้องการใช้ข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และสังเคราะห์ของผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับหลักสูตรการเรียนการสอนในสาขาวิชานั้นๆ และเนื่องจากอาจารย์ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดเนื้อหา กิจกรรม และกระบวนการเรียนการสอน ความร่วมมือระหว่างอาจารย์ผู้สอนและบรรณารักษ์ในการพัฒนาห้องสมุดให้เป็นแหล่งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น การวิจัยเพื่อศึกษา

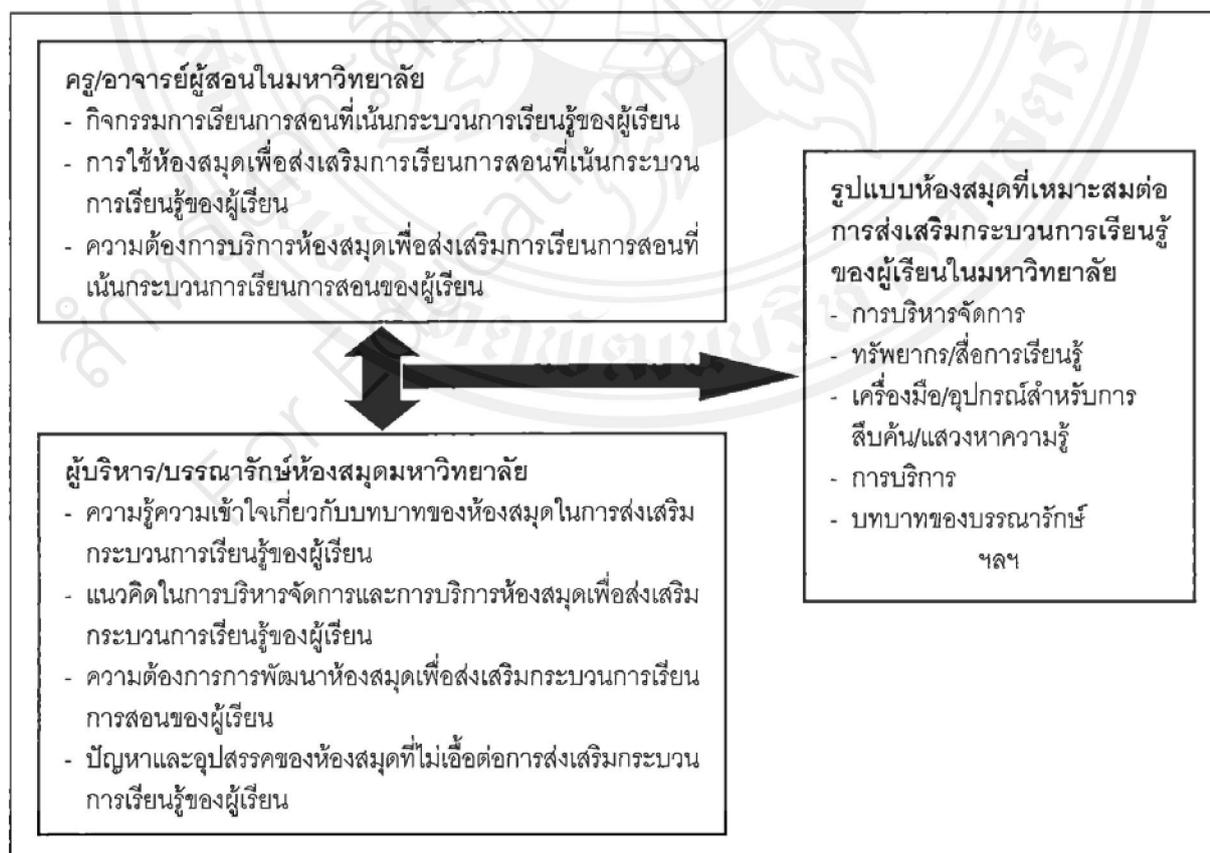
และนำเสนอรูปแบบการบริหารจัดการและการบริการห้องสมุดมหาวิทยาลัย โดยอาศัยข้อมูลจาก อาจารย์ผู้สอน ผู้บริหารห้องสมุด และจากบรรณารักษ์ผู้รับผิดชอบการบริการห้องสมุด จึงน่าจะเป็นแนวทางที่จะทำให้ได้รูปแบบของห้องสมุดที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ในมหาวิทยาลัยได้อย่างแท้จริง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการใช้ห้องสมุดและความต้องการการรับบริการจากห้องสมุดของอาจารย์ผู้สอนในมหาวิทยาลัยที่ใช้วิธีการสอนแบบเน้นกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
2. เพื่อศึกษาความรู้ความเข้าใจถึงบทบาทและหน้าที่ของห้องสมุด แนวความคิด ความต้องการ และปัญหาอุปสรรคในการบริหารจัดการและการบริการห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา ของบรรณารักษ์ ผู้บริหารห้องสมุดและผู้บริหารมหาวิทยาลัย
3. เพื่อเสนอรูปแบบของห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่มีการบริหารจัดการและการบริการที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของนักศึกษา

สำหรับบทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย ซึ่งจะนำเสนอผลงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 และ 2 เท่านั้น

กรอบแนวคิดการวิจัย

เนื่องจากครู/อาจารย์ผู้สอนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในการกำหนดเนื้อหา กิจกรรมและกระบวนการเรียนการสอน ความร่วมมือระหว่างครู/อาจารย์ผู้สอนและบรรณารักษ์ในการพัฒนาห้องสมุดให้เป็นแหล่งส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง นอกจากนี้ผู้บริหารห้องสมุดหรือสถานศึกษาจะเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนให้ห้องสมุดสามารถดำเนินการตามบทบาทที่พึงประสงค์ในด้านการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในสถานศึกษานั้นๆ ได้อย่างแท้จริง งานวิจัยนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษาบทบาทของครู/อาจารย์ ผู้บริหารห้องสมุดและสถานศึกษา และบรรณารักษ์ซึ่งถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนา รูปแบบห้องสมุดที่เหมาะสมในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

วิธีการวิจัย

1. ใช้เทคนิควิจัยเชิงสำรวจ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (in-depth interview) และการสังเกตเพื่อศึกษาข้อมูลจากผู้เกี่ยวข้อง แล้วนำมาวิเคราะห์/สังเคราะห์เพื่อเสนอรูปแบบของห้องสมุดมหาวิทยาลัยที่เหมาะสมสำหรับการนำไปใช้ในทางปฏิบัติ
2. ประชากรในการศึกษา ประกอบด้วย อาจารย์ผู้สอน บรรณารักษ์ของห้องสมุดมหาวิทยาลัย ผู้บริหารห้องสมุด (ผู้อำนวยการห้องสมุด) และผู้บริหารมหาวิทยาลัย (รองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือจำนวน 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยมหาสารคาม มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้ดังนี้

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	มข.	มทส.	มมส.	มอบ.	รวม
กลุ่มอาจารย์					
สาขาวิทยาศาสตร์สุขภาพ	145	7	71	54	277
สาขาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี	135	125	149	130	539
สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์	70	48	125	77	320
รวม	350	180	345	261	1136
กลุ่มบรรณารักษ์	45	9	17	8	79
กลุ่มผู้บริหารห้องสมุดมหาวิทยาลัย	1	1	1	1	4
กลุ่มผู้บริหารมหาวิทยาลัย	1	1	1	1	4
รวม	397	191	364	271	1223

3. เครื่องมือวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์
4. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1) กลุ่มอาจารย์และบรรณารักษ์ ใช้วิธีแจกแบบสอบถาม โดยมีผู้ช่วยวิจัยเป็นผู้แจก และเก็บรวบรวมแบบสอบถามแก่อาจารย์และบรรณารักษ์ด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลครบถ้วนและสมบูรณ์ที่สุด โดยดำเนินการระหว่างเดือนกรกฎาคม-ตุลาคม 2546 กลุ่มอาจารย์ได้รับแบบสอบถามกลับคืน 914 ชุด (ร้อยละ 80.46) ส่วนกลุ่มบรรณารักษ์ ได้รับแบบสอบถามกลับคืน 75 ชุด (ร้อยละ 94.94)

2) กลุ่มผู้บริหารห้องสมุดและผู้บริหารมหาวิทยาลัย ใช้วิธีสัมภาษณ์แบบเจาะลึกตามคำถามที่ได้เตรียมไว้และให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เตรียมตัวล่วงหน้า โดยดำเนินการระหว่างเดือนพฤษภาคม-กรกฎาคม 2546

5. การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลจากการสัมภาษณ์นำมาวิเคราะห์และเรียบเรียงเชิงพรรณนา ส่วนข้อมูลจากแบบสอบถามนำมาวิเคราะห์โดยวิธีทางสถิติ หาค่าร้อยละ และทดสอบความสัมพันธ์ของตัวแปรโดยใช้ Chi-square

สรุปผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยในบทความนี้ จะนำเสนอเฉพาะในประเด็นที่สำคัญซึ่งเป็นผลการวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยโดยสรุปเท่านั้น สำหรับรายละเอียดเพิ่มเติมในเรื่องการอภิปรายผล และข้อเสนอแนะรูปแบบห้องสมุด โปรดติดตามอ่านในรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ สรุปผลการวิจัยมีดังนี้

1. สรุปผลการวิจัยในส่วนที่ศึกษาจากอาจารย์ผู้สอน

1.1 สภาพความรู้ความเข้าใจ และการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) อาจารย์ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับปานกลางถึงระดับมาก โดยจำแนกดังนี้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและจุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับปานกลางร้อยละ 52.80 ระดับมากร้อยละ 39.60 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวิธีการจัดการกิจกรรมการเรียนการสอนในระดับปานกลาง ร้อยละ 57.40 ระดับมาก ร้อยละ 28.90 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการใช้สื่อหรือแหล่งเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนในระดับปานกลาง ร้อยละ 56.30 ระดับมากร้อยละ 34.10 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของอาจารย์ในการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้และทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับปานกลาง ร้อยละ 49.10 ระดับมากร้อยละ 42.60 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับบทบาทของอาจารย์ในการส่งเสริมคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการผลิตของสถาบันในระดับปานกลาง ร้อยละ 49.60 ระดับมากร้อยละ 41.90 มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับ

บทบาทของห้องสมุดในการส่งเสริมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิตในระดับปานกลาง ร้อยละ 43.80 ระดับมากร้อยละ 41.10

2) อาจารย์ส่วนใหญ่ใช้เทคนิค/วิธีการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในรายวิชาที่ตนเองสอนในมหาวิทยาลัย โดยเทคนิค/วิธีการสอนที่ใช้มากที่สุดใช้อัตรา ร้อยละ 70.00 ขึ้นไป ได้แก่ การให้นักศึกษาทำการศึกษาค้นคว้าอิสระ ร้อยละ 90.00 การให้ฝึกปฏิบัติ ร้อยละ 86.00 การให้เรียนจากแหล่งความรู้ (resource-based learning) ร้อยละ 84.60 การให้อภิปรายกลุ่ม ร้อยละ 79.20 การโดยใช้สื่อโสตทัศนวัสดุ ร้อยละ 77.00 การสอนแบบให้แก้ปัญหา (problem-based learning) ร้อยละ 73.30 และการให้ระดมสมอง (brainstorming) ร้อยละ 72.00 ส่วนเทคนิค/วิธีการสอนที่อาจารย์ส่วนใหญ่ไม่ได้ใช้มีเพียง 4 วิธีเท่านั้นคือ การแสดงบทบาทสมมติ ร้อยละ 54.80 การสอนโดยใช้บทเรียนคอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) ร้อยละ 53.50 การสอนผ่านฐานการเรียนรู้จากเครือข่าย (web-based learning) ร้อยละ 52.60 และการสอนในคลินิก ร้อยละ 68.60 ซึ่งเทคนิคการสอนทั้ง 4 แบบมีลักษณะเฉพาะมาก อาจเหมาะกับบางสาขาวิชาเท่านั้น

3) อาจารย์ส่วนใหญ่ดำเนินการสอนที่เน้นส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ดังนี้ การมอบหมายงานที่ผู้เรียนต้องอ่าน/ค้นคว้าเพิ่มเติมนอกเหนือจากตำราเรียน ร้อยละ 97.50 การแนะนำแหล่งสารสนเทศและสื่อการเรียนรู้ให้ผู้เรียน ร้อยละ 96.50 การช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนในการนำเสนอผลงานที่เกิดจากการค้นคว้า ร้อยละ 87.30 และการช่วยเหลือ/แนะนำผู้เรียนในการวิเคราะห์/ประเมินสารสนเทศที่ได้จากแหล่งสารสนเทศต่างๆ ร้อยละ 76.70

1.2 ความต้องการรับบริการจากห้องสมุดเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนแบบเน้นกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) ด้านทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ อาจารย์ส่วนใหญ่ต้องการได้รับการบริการด้านทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ดังต่อไปนี้ในระดับมากคือ จัดเตรียมทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ที่มีในห้องสมุดให้สอดคล้องกับหลักสูตรและ/หรือการเรียนการสอนรายวิชา ร้อยละ 73.10 จัดให้มีฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าที่สอดคล้องกับเนื้อหาในรายวิชาต่างๆ ร้อยละ 72.30 จัดทำฐานความรู้ที่สนับสนุนหลักสูตรและ/หรือการเรียนการสอนรายวิชา รวบรวมไว้ในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ของห้องสมุดหรือมหาวิทยาลัย ร้อยละ 68.50 และผลิตทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ร้อยละ 59.00

2) ด้านสถานที่เครื่องมือและอุปกรณ์สำหรับการสืบค้น/แสวงหาความรู้ อาจารย์ส่วนใหญ่ต้องการได้รับการบริการในระดับมากดังนี้ จัดให้มีคอมพิวเตอร์สำหรับการค้นคว้าทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด ร้อยละ 77.90 จัดทำเครื่องมือช่วยค้นสารสนเทศที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ ร้อยละ 75.00 จัดให้มีอุปกรณ์และสื่อการสอน ร้อยละ 65.80 และจัดให้มีห้องที่เอื้อต่อการเรียนการสอนรูปแบบต่างๆ ภายในห้องสมุด ร้อยละ 60.20

3) ด้านบทบาทของบรรณารักษ์/นักสารสนเทศ อาจารย์ส่วนใหญ่ต้องการได้รับการบริการในระดับมากดังนี้ ช่วยสอนนักศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะการรู้สารสนเทศ (Information literacy skills) ร้อยละ 61.00 ชี้แนะสื่อหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 56.90 ช่วยเหลือหรือแนะนำการหาข้อมูลเพื่อผลิตเอกสารประกอบการสอนในรายวิชาต่างๆ ร้อยละ 56.50 ให้คำแนะนำแก่อาจารย์ผู้สอนในการจัดเตรียมทรัพยากรและสื่อการเรียนรู้ที่มีในห้องสมุดที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 49.90 และร่วมกับอาจารย์ผู้สอนในการวางแผนการสอน ร้อยละ 42.50

1.3 ปัญหาด้านการจัดบริการห้องสมุดเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนแบบเน้นกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) ด้านสภาพห้องสมุด อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาในระดับปานกลางดังนี้ ทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ที่มีในห้องสมุดไม่เหมาะสม ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สอน ร้อยละ 47.40 สถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการสนับสนุนการสอน ร้อยละ 44.50 ขาดการจัดทำฐานความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ รวบรวมไว้ในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ของห้องสมุด ร้อยละ 44.00 บุคลากรขาดความรู้ความสามารถในการผลิตสื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ร้อยละ 42.50 ขาดฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าสารสนเทศที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ร้อยละ 42.30 ขาดคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสำหรับการสืบค้นสารสนเทศทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด ร้อยละ 39.60

2) ด้านบรรณารักษ์/นักสารสนเทศ อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นว่าปัญหาในระดับปานกลางดังนี้ บรรณารักษ์/นักสารสนเทศไม่เข้าใจการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 44.60 ไม่มีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัย ร้อยละ 41.00 ไม่มีความรู้ความสามารถในการชี้แนะแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 40.60 ไม่มีความรู้ในสาขาวิชาที่ช่วยอาจารย์ในการสนับสนุนการเรียนการสอน ร้อยละ 39.90 ไม่มีความสามารถในการสอนนักศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะการรู้สารสนเทศ (information literacy skills) ร้อยละ 39.60 และไม่มีเวลาในการวางแผนร่วมกับอาจารย์ ร้อยละ 33.70

3) ด้านตัวอาจารย์ผู้สอนเอง อาจารย์ส่วนใหญ่เห็นว่าที่เป็นปัญหาในระดับมากคือ อาจารย์ผู้สอนไม่มีเวลาในการวางแผนร่วมกับบรรณารักษ์ ร้อยละ 44.40 ที่เป็นปัญหาในระดับปานกลางคือ อาจารย์ผู้สอนไม่เปิดโอกาสให้บรรณารักษ์มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 36.90 อาจารย์ผู้สอนไม่เชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของบรรณารักษ์จึงไม่เกิดความร่วมมือด้านการเรียนการสอน ร้อยละ 34.30 และที่เห็นว่าเป็นปัญหาในระดับน้อยคือ อาจารย์ผู้สอนไม่เห็นความสำคัญของห้องสมุด/บรรณารักษ์ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนการสอน ร้อยละ 36.10

2. สรุปผลการวิจัยในส่วนที่ศึกษาจากบรรณารักษ์

2.1 สภาพความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) บรรณารักษ์ส่วนใหญ่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียนในระดับปานกลาง ดังนี้ มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความหมายและจุดมุ่งหมายของการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 74.70 วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 69.30 บทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์เพื่อนำไปสู่เป้าหมายการผลิตบัณฑิตของสถาบัน ร้อยละ 61.30 การใช้สื่อหรือแหล่งเรียนรู้เพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมและพัฒนาทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 53.30 บทบาทของบรรณารักษ์ในการส่งเสริมและพัฒนากระบวนการเรียนรู้และทักษะการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 53.30 และบทบาทของห้องสมุดในการส่งเสริมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเน้นทักษะการเรียนรู้ตลอดชีวิต ร้อยละ 46.70

2.2 ความคิดเห็นเกี่ยวกับการจัดบริการห้องสมุดเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) ด้านสื่อการเรียนรู้ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่าห้องสมุดควรจัดบริการในระดับมากดังนี้ จัดเตรียมทรัพยากรและสื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักสูตรและ/หรือการเรียนการสอนรายวิชา ร้อยละ 92.00 จัดให้มีฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าสารสนเทศที่สอดคล้องกับเนื้อหาในรายวิชาต่างๆ ร้อยละ 85.30 จัดหาทรัพยากรและสื่อการเรียนรู้ที่มีในแหล่งอื่นที่สอดคล้องกับหลักสูตรและ/หรือการเรียนการสอนรายวิชา ร้อยละ 82.70 จัดทำฐานความรู้ที่สนับสนุนหลักสูตรและ/หรือการเรียนการสอนรายวิชา รวบรวมไว้ในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ของห้องสมุดหรือมหาวิทยาลัย ร้อยละ 81.40 และผลิตสื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง ร้อยละ 50.70

2) ด้านสถานที่เครื่องมือและอุปกรณ์สำหรับการสืบค้น/แสวงหาความรู้ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่าห้องสมุดควรจัดบริการในระดับมากดังนี้ จัดให้มีคอมพิวเตอร์สำหรับการสืบค้นสารสนเทศทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด ร้อยละ 93.30 จัดทำเครื่องมือช่วยค้นสารสนเทศที่หลากหลายและมีประสิทธิภาพ ร้อยละ 93.30 จัดให้มีอุปกรณ์และสื่อการสอนเพื่อสนับสนุนการสอนในห้องสมุด ร้อยละ 70.70 และจัดให้มีห้องที่เอื้อต่อการเรียนการสอนแบบต่างๆ ภายในห้องสมุด ร้อยละ 57.30

3) ด้านบทบาทของบรรณารักษ์/นักสารสนเทศ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่าบรรณารักษ์/นักสารสนเทศควรมีบทบาทในด้านต่อไปนี้ในระดับมากคือ ชี้แนะสื่อหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 82.70 ช่วยสอนนักศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะการเรียนรู้สารสนเทศ (information literacy skills) ร้อยละ 77.40 ช่วยเหลือหรือแนะนำการหาข้อมูล

เพื่อผลิตเอกสารประกอบการสอนในรายวิชาต่างๆ ร้อยละ 66.60 และให้คำแนะนำแก่อาจารย์ผู้สอนในการจัดเตรียมทรัพยากรและสื่อการเรียนรู้ที่มีในห้องสมุดที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 57.30 ส่วนที่เห็นว่าบรรณารักษ์/นักสารสนเทศควรมีบทบาทในระดับปานกลางและมากใกล้เคียงกันคือ ร่วมกับอาจารย์ผู้สอนในการวางแผนการสอน ระดับปานกลางร้อยละ 46.70 ระดับมาก ร้อยละ 44.00

2.3 ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัญหาการจัดบริการห้องสมุดเพื่อสนับสนุนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน

1) ด้านสภาพห้องสมุดบรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาในระดับปานกลางคือ ขาดการจัดทำฐานความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ รวบรวมไว้ในระบบเครือข่ายคอมพิวเตอร์ของห้องสมุดหรือมหาวิทยาลัย ร้อยละ 46.70 บุคลากรขาดความรู้ความสามารถในการผลิตสื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมความรู้ในสาขาวิชาต่างๆ ร้อยละ 46.70 ทรัพยากร/สื่อการเรียนรู้ที่มีในห้องสมุดไม่เหมาะสมไม่สามารถตอบสนองความต้องการของผู้สอน ร้อยละ 42.70 สถานที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการสนับสนุนการสอน ร้อยละ 41.40 และขาดฐานข้อมูลสำหรับการค้นคว้าสารสนเทศที่สอดคล้องกับเนื้อหาในรายวิชาต่างๆ ร้อยละ 41.30 ส่วนที่เห็นว่ามีปัญหาในระดับปานกลางและระดับมากใกล้เคียงกันคือ ขาดคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสำหรับการสืบค้นสารสนเทศทั้งภายในและภายนอกห้องสมุด ระดับปานกลางร้อยละ 33.30 ระดับมากร้อยละ 32.00

2) ด้านบรรณารักษ์/นักสารสนเทศ บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่าที่เป็นปัญหาในระดับมากคือ บรรณารักษ์/นักสารสนเทศไม่มีเวลาในการวางแผนร่วมกับอาจารย์ ร้อยละ 44.00 ส่วนที่เห็นว่าเป็นปัญหาในระดับปานกลางคือ บรรณารักษ์/นักสารสนเทศไม่เข้าใจการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 49.40 ไม่มีความรู้เกี่ยวกับหลักสูตรที่เปิดสอนในมหาวิทยาลัย ร้อยละ 46.70 และไม่มีความรู้ในสาขาวิชาที่จะช่วยอาจารย์ในการสนับสนุนการเรียนการสอน ร้อยละ 44.00 และที่เห็นว่าเป็นปัญหาในระดับน้อยคือ บรรณารักษ์/นักสารสนเทศไม่สามารถในการสอนนักศึกษาเพื่อเพิ่มพูนทักษะการรู้สารสนเทศ (information literacy skills) ร้อยละ 48.00 และไม่มีความรู้ความสามารถในการชี้แนะสื่อหรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชาที่สอน ร้อยละ 42.70

3) ด้านอาจารย์ผู้สอน บรรณารักษ์ส่วนใหญ่เห็นว่ามีปัญหาในระดับมากดังนี้ อาจารย์ไม่เปิดโอกาสให้บรรณารักษ์มีส่วนร่วมในกระบวนการเรียนการสอนที่จะส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ร้อยละ 64.00 อาจารย์ไม่มีเวลาในการวางแผนร่วมกับบรรณารักษ์ ร้อยละ 62.70 อาจารย์ไม่เชื่อมั่นในความรู้ความสามารถของบรรณารักษ์ จึงไม่เกิดความร่วมมือด้านการเรียนการสอน ร้อยละ 50.70 และอาจารย์ไม่เห็นความสำคัญของห้องสมุด/บรรณารักษ์ในการส่งเสริมกระบวนการเรียนการสอน ร้อยละ 45.30

3. สรุปผลการวิจัยในส่วนที่ศึกษาจากผู้บริหาร

ผลการสัมภาษณ์ผู้บริหารห้องสมุด และผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกี่ยวกับบทบาทของห้องสมุดในการสนับสนุนการเรียนการสอนที่ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน มีดังนี้

3.1 ด้านทรัพยากรการเรียนรู้

- 1) การจัดหาทรัพยากรการเรียนรู้ต้องให้สอดคล้องกับการเรียนการสอน โดยคำนึงผู้ใช้เป็นหลัก ดังนั้นควรเน้นให้ผู้ใช้มีส่วนร่วมในการจัดหา บรรณารักษ์ต้องทำงานร่วมกับผู้สอนให้ในการจัดหาสื่อการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับหลักสูตรมากขึ้น โดยอาจสำรวจความต้องการของผู้สอน หรืออาจจะพิจารณาจากรายชื่อหนังสืออ่านประกอบที่ปรากฏในแผนการสอนของทุกรายวิชา นอกจากนี้ ห้องสมุดต้องรู้ว่ามหาวิทยาลัยมีการเปิดสอนหลักสูตรใดบ้าง และวิเคราะห์ข้อมูลว่าทรัพยากรการเรียนรู้ที่มีอยู่ตอบสนองต่อสถาบันและผู้ใช้ห้องสมุดมากน้อยเพียงใด มิใช่จัดหาตามที่มีขายตามท้องตลาด
- 2) ทรัพยากรการเรียนรู้ต้องมีความหลากหลาย มีทั้งสื่อออนไลน์ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ แต่ก็ไม่ใช่สิ่งสิ่งพิมพ์ โดยทิศทางในอนาคตจะเน้นสื่ออิเล็กทรอนิกส์ให้มากขึ้น
- 3) ห้องสมุดควรมีบทบาทในการพัฒนาสื่อการเรียนรู้ดิจิทัลโดยดำเนินการผลิตเอง เช่น จัดทำจากวิทยานิพนธ์ ผลงานอาจารย์ และเอกสารทั้งหมดที่เป็นลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัย
- 4) ควรรวบรวมทรัพยากรการเรียนรู้บนอินเทอร์เน็ต โดยการสร้างเว็บท่าที่อาจจัดกลุ่มตามสาขาวิชาที่สอดคล้องกับหลักสูตรของมหาวิทยาลัย ให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงข้อมูลได้ทั่วโลกโดยสะดวกมากขึ้น

3.2 การจัดบริการของห้องสมุด

- 1) จัดบริการแบบเชิงรุกมากกว่าเชิงรับ โดยใช้กลยุทธ์ลูกค้าสัมพันธ์ (customer relation) บรรณารักษ์ควรออกไปพบปะกับลูกค้า ซึ่งจะทำให้เกิดความสัมพันธ์อันดีกับลูกค้า รู้ความต้องการที่แท้จริงของลูกค้า ภาพลักษณ์ของห้องสมุดและตัวบรรณารักษ์เองจะดีขึ้น และยังทำให้บรรณารักษ์ได้แสดงศักยภาพที่มีอยู่ของตัวเองออกมาด้วย
- 2) จัดบริการในเชิงลึกให้มากขึ้น โดยเน้นการบริการผู้ใช้เฉพาะรายบุคคลหรือเฉพาะกลุ่ม ห้องสมุดต้องมี profile ของผู้ใช้และจัดบริการที่ตอบสนองความต้องการของผู้ใช้ในทำนองเดียวกันกับองค์กรธุรกิจที่บริการแก่ลูกค้า
- 3) จัดห้องสมุดให้มีบรรยากาศของการเป็นแหล่งเรียนรู้ ปรับสภาพของห้องสมุดให้มีลักษณะเชิญชวนให้เข้าใช้บริการ โดยอาจมีมุมสบายหรือลานพเดิน หากมีปัญหาในด้านเนื้อหา อาจเริ่มต้นจากมุมใดมุมหนึ่งในห้องสมุด ผู้ใช้อาจทำอะไรก็ได้ที่เป็นการพักผ่อนจริงๆ เช่น ดื่มน้ำกาแฟ เอาขนมเข้ามากิน หรือจะนั่งตรงไหนก็ได้ ทำให้รู้สึกว่าการเข้ามา ไม่ใช่เข้ามาแล้วเกร็ง ต้องเงียบ ต้องมีความยับยั้งชั่งใจ อึดอ้านวยในการใช้สิ่งต่างๆ และตัวบรรณารักษ์เองต้องปรับเปลี่ยนท่าทีด้วย พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือ และคำแนะนำกับผู้ใช้อย่างเต็มใจ

3.3 บทบาทของบรรณารักษ์และนักสารสนเทศ

- 1) บรรณารักษ์ต้องมีความรู้ในเรื่องกระบวนการเรียนแบบเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เรื่องความสัมพันธ์กับคน (human relation) เรื่องเทคโนโลยีสารสนเทศ การตลาด แหล่งเรียนรู้และการค้นข้อมูลต่างๆ ตลอดจนสร้างความสำเร็จเฉพาะด้านของตัวเองในเชิงบริการ
- 2) รู้ว่าสถาบันมีหลักสูตรการสอนอะไรบ้าง ต้องติดต่อกับอาจารย์มากขึ้นในลักษณะขอความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือด้านการบริหาร/บริการ และจัดการข้อมูลในแต่ละสาขา
- 3) บรรณารักษ์ควรจะได้รับผิดชอบงานทั้งกระบวนการ ไม่ใช่ทำเฉพาะงาน แต่ทำแบบครบวงจรตั้งแต่จัดหา จัดทำรายการ การให้บริการ ตลอดจนการสอนนักศึกษาและอาจารย์ให้ค้นหา/ใช้ข้อมูลที่เหมาะสม เพื่อสร้างให้เป็นบรรณารักษ์ที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะทางมากขึ้น
- 4) บรรณารักษ์ต้องตระหนักว่าควรเปลี่ยนการทำงานจาก technical oriented มาเป็น service oriented เพื่อจะได้ช่วยสนับสนุนกระบวนการเรียนการสอนของอาจารย์ด้วย

3.4 แนวทาง/กลยุทธ์เชิงนโยบายของมหาวิทยาลัยและห้องสมุด

- 1) มหาวิทยาลัยต้องมีนโยบายด้านการเรียนการสอนแบบส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยให้อาจารย์บูรณาการการเรียนการสอนแบบนี้ในการสอนรายวิชาต่างๆ และห้องสมุดในฐานะแหล่งเรียนรู้ต้องพัฒนาให้สามารถส่งเสริมการเรียนการสอนลักษณะดังกล่าวให้ผู้สอนเลือกใช้ห้องสมุดมากกว่าอินเทอร์เน็ต หรืออย่างน้อยให้ผู้สอนเริ่มต้นสืบค้นโดยใช้ห้องสมุดเป็นแหล่งในการค้นหาแหล่งแรก
- 2) สร้างกลไกส่งเสริมที่ทำให้ห้องสมุดสามารถตอบสนองการเรียนการสอนลักษณะดังกล่าว โดยมีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จะสนับสนุนด้านนี้อย่างชัดเจน ทั้งด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบเครือข่าย ระบบ e-learning, e-library รวมถึงการพัฒนาบุคลากรห้องสมุด
- 3) ห้องสมุดมหาวิทยาลัยต้องปรับโครงสร้างองค์กรโดยเน้นประสิทธิภาพทางการบริหารให้มากขึ้น องค์กรควรมีลักษณะแบนราบ มีการจัดการแบบเบ็ดเสร็จและลดขั้นตอน เปลี่ยนบทบาทห้องสมุดจากที่เน้นการทำงานเชิงเทคนิค (technical oriented) มาเน้นเชิงบริการ (service oriented) ให้มากขึ้น และอาจริเริ่มการจ้างหน่วยงานภายนอกเข้ามาทำงานบางอย่าง (outsourcing) ได้ ผู้บริหารห้องสมุดต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจาก administrator มาเป็น manager คือบริหารงานแบบธุรกิจ ไม่ใช่แบบราชการ ซึ่งจะมีความคล่องตัวในการทำงานมากกว่า

3.5 ข้อจำกัดในการปรับเปลี่ยนบทบาทห้องสมุด

1) วัฒนธรรมการเรียนรู้ของคนไทย อาจารย์และนักศึกษายังไม่มีนิสัยในการอ่าน การศึกษาค้นคว้า การเรียนรู้ด้วยตนเอง และอาจเป็นสิ่งที่ปรับเปลี่ยนได้ยาก ห้องสมุดเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จะกระตุ้นส่งเสริมได้ แต่ตัวบุคคลสำคัญที่สุด

2) ทักษะคติของบรรณารักษ์ ยังคงเคยชินกับการทำงานตามระบบเดิม ไม่ค่อยยอมรับการเปลี่ยนแปลง ไม่ชอบงานบริการที่ต้องออกไปพบปะกับผู้ใช้ ไม่พร้อมสำหรับการเรียนรู้เรื่องใหม่ๆ เป็นต้น

3) ลักษณะทางกายภาพของห้องสมุดมหาวิทยาลัยในปัจจุบัน ไม่เอื้อต่อการเปลี่ยนแปลง เช่น อาคารไม่เหมาะสม ระบบและเทคโนโลยีต่างๆ ยังไม่มีประสิทธิภาพเพียงพอ

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ที่ได้สนับสนุนงบประมาณสำหรับการทำวิจัย และขอขอบคุณอาจารย์ บรรณารักษ์ ผู้บริหารห้องสมุด และผู้บริหารมหาวิทยาลัยทั้ง 4 แห่ง ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม และมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้กรุณาให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม และให้การสัมภาษณ์ ในการทำวิจัยครั้งนี้

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการการปฏิรูปการเรียนรู้ คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2543). **ปฏิรูปการเรียนรู้ : ผู้เรียนสำคัญที่สุด**. กรุงเทพฯ: สกายบุ๊กส์.
- ชูศรี ตันพงศ์. (2544). **เรียนรู้เพื่อเป็นครูคุณภาพ**. เชียงใหม่: The Knowledge Center.
- ธนาทิพ จัตรภูมิ. (2544). การเรียนรู้แบบผู้เรียนสำคัญที่สุด. **สานปฏิรูป** 4 (39) : 23-26.
- พรสุวรรณ จารุพันธ์. (2539). สมรรถนะของอาจารย์ในการจัดการเรียนการสอนในคลินิกที่ส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเอง: การศึกษาเฉพาะกรณีวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี ชัยนาท. วิทยานิพนธ์ปริญญาพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2542). **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542**. กรุงเทพฯ.
- สุรกุล เจนอบรม. 2532. **การเรียนรู้ด้วยตนเอง : นวัตกรรมทางการศึกษาที่ไม่เคยเก่า** เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่องนวัตกรรมการเรียนการสอน.
- Brophy, P. (1998). Libraries without walls: from vision to reality. In Brophy, P.; Fisher, S. and Clarke, Z (eds.) **Libraries without walls 2: the delivery of library services to distant users. Proceedings of the 2nd Libraries without walls conference**. September 1997, Library Association.
- Brophy P; Craven J. and Fisher S. (1998). **The development of UK academic library in the context of lifelong learning: Final report**. UK: Department of Information & Communications, The Manchester Metropolitan University. [Available at <http://www.ukoln.ac.uk/services/elib/papers/tavistock/ukals/ukals.html>]
- Frank, Rasche and Wood. (2001). Information consulting : the key to success in academic libraries. **The Journal of Academic Librarianship** 27(2): 90-96.
- Goodall, D. and Brophy, P. (1997). **A comparable experience? library support for franchised courses in higher education**. (British Library Research and Innovation Report: 33) University of Central Lancashire.
- Martin, R.R. (2003). **The library as a partner in creating a dynamic learning community**. [Online] Available at http://library.brandeis.edu/beijing_conference/RebeccaMartin.doc [Retrieved Jan 9, 2003.]
- Wooliscroft, M. 1997. Introduction. In. Watson, E.F. and Jagannathan, N. **Library services to distance learners in the Commonwealth**. (pp.1-8). Commonwealth of Learning,